

## Recensies

A. E. Loen, *De geschiedenis. Haar plaats, zijn, zin en kenbaarheid* (Assen: Van Gorkum & Comp., 1973, 217 blz., f 41,-).

Dit is een boek over geschiedfilosofie, zoals men die niet vaak meer tegenkomt: hier wordt onomwonden aan de bijbel de centrale plaats toegekend. Eerst het spreken van God in het bijbels getuigenis leert ons wat geschiedenis is, aldus de schrijver (7). Deze theologiserende geschiedfilosofie wordt door Loen in zijn boek enigszins gemoderniseerd met behulp van het (Duitse) existentialisme - zij het dat de lezer de indruk heeft dat dit existentialisme meer het ondoordringbare jargon en de stijl dan nu juist de inhoud van het boek beïnvloed heeft.

'De geschiedenis' ziet Loen als het van schepping naar voleinding gerichte gebeuren, als het gerichte heilshandelen van God door de historische tijd heen (184). En het is de taak van de 'wetenschap van de geschiedenis' het verhaal van dat Goddelijke heilshandelen en het menselijk zijn en werken daarin te vertellen (187). Daarnaast is er dan de gesecculariseerde bestaande 'geschiedwetenschap', die zich bezighoudt met 'geschiedenis' 'tout court' (zonder lidwoord). Men begrijpt, dat Loen wil dat de tweede ('geschiedenis') geënt zal zijn op de eerste ('de geschiedenis'): de objectieve geschiedschrijving moet zich oriënteren op wat de geschiedenis objectief is'. Niet het kennend subject (de historicus) maar het gekende object (de geschiedenis) komt het primaat toe. Kenners van het existentialisme zullen hier terecht Heidegger achter vermoeden (9). Loen komt met enige kritiek op de vooronderstellingen van de gesecculariseerde geschiedwetenschap (184 vlg.). Soms is die kritiek ronduit onvoldoende gefundeerd (men zie bijvoorbeeld het einde van paragraaf 39, waar Loen de 'historische causaliteit' tracht te verwerpen), elders is het niet onredelijk wat hij zegt of zelfs (mits ontdaan van alle existentialistische versiering) betrekkelijk modern.

Verbazingwekkend is evenwel dat Loen ondanks zijn juxtapositie van de 'wetenschap van de geschiedenis' (het theologische begrip) en de 'geschiedwetenschap' (het gesecculariseerde begrip) deze laatste aan het einde van zijn boek toch integraal blijkt te willen aanvaarden (215). Loen is daartoe bereid omdat naar zijn gevoelen de 'methodische idee' van de (theologische) 'wetenschap van de geschiedenis' tevens ten grondslag ligt aan de bestaande (gesecculariseerde) vakwetenschap (id.)! Een krasse stelling, dunkt mij.

Het is jammer, dat Loen geen poging gewaagd heeft het op te nemen tegen de toch wel vrij overtuigende argumenten die in een meer of minder recent verleden tegen dergelijke theologiserende geschiedfilosofieën zijn ingebracht. Nu heeft hij zijn auditorium beperkt tot uitsluitend diegenen, die hem in zijn theologie volgen willen. Tenslotte, het boek bevat noch bibliografie of register en blijkt, zoals men met enige verbazing constateert, uitgegeven te zijn met steun van ZWO.

F. R. Ankersmit

Errol E. Harris, *Salvation from Despair. A Reappraisal of Spinoza's Philosophy* (Archives internationales d'histoire des idées/International Archives of the History of Ideas, LIX; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1973, 270 blz., f 61,90).

In dit boek geeft de auteur, hoogleraar in de wijsbegeerte aan de Northwestern University te Evanston (111., VS), een competente analyse van Spinoza's filosofie. Zijn Zuidafrikaanse afkomst stelt hem in staat ook kennis te nemen van de in het Nederlands verschenen literatuur over Spinoza en diens tijd, hetgeen een groot voordeel is bij de interpretatie van deze moeilijke wijsgeer. Want ofschoon Spinoza er steeds naar gestreefd heeft zijn gedachten zo helder mogelijk weer te geven, is zijn systeem toch zoveel omvattend, dat er steeds weer problemen rijzen bij de interpretatie. De auteur heeft zich bij zijn analyse laten leiden door de grondgedachte, dat Spinoza's denken een consistent geheel is en dat de tegenstrijdigheden waarvan hij wel wordt beschuldigd, slechts schijn zijn.

Harris geeft wat men noemt een idealistische interpretatie van Spinoza. Nu is het daarbij opmerkelijk dat hij Spinoza voortdurend in bescherming neemt tegen de kritiek die Hegel en de Hegelianen (Joachim, Caird, en anderen) op hem hebben uitgeoefend en nog steeds uitoefenen. Een van de grote verdiensten van het werk van Harris lijkt mij hierin te bestaan dat hij heeft aangetoond, dat de door velen aangenomen 'onoverbrugbare kloof' bij Spinoza tussen de wereld van God (de eeuwige substantie) en de concrete dingen in werkelijkheid niet voorhanden is. Hij slaagt hierin door Spinoza's begrip van substantie dynamisch op te vatten. Daardoor is hij in staat deze te zien als een geheel waarin wel degelijk onderscheidingen mogelijk zijn en waarin de concrete dingen hun organische plaats krijgen. Hij werkt deze visie uit voor Spinoza's gehele filosofie en kan zo laten zien dat er geen tegenstrijdigheden zijn in Spinoza's leer van de vrijheid en determinisme, in diens leer van de onsterfelijkheid, ethiek, enz. In een epiloog wil de auteur aantonen dat Spinoza's filosofie, geïnterpreteerd op de door hem gegeven wijze, richtinggevend kan zijn bij het zoeken naar oplossingen voor de vragen van onze tijd.

Methodologisch lijkt mij de opzet van Harris in principe juist. Het is altijd beter het werk van een auteur, waar mogelijk, als een eenheid te interpreteren dan allerlei tegenstrijdigheden te signaleren; althans, wanneer men dit ongeforceerd kan doen. Ik ben er echter niet van overtuigd dat de auteur daarin altijd is geslaagd. Met name Spinoza's leer van het parallellisme van denken en uitgebreidheid wordt in Harris' idealistische interpretatie onvoldoende recht gedaan. Maar een historisch tijdschrift als het onderhavige laat een uitvoerige wijsgerige discussie niet toe, zodat ik het bij deze enkele opmerkingen moet laten.

Het werk is voor filosofen ook interessanter dan voor historici. Harris geeft namelijk geen nieuw historisch materiaal en werpt ook geen nieuw licht op bekende historische feiten. Wel trekt hij hier en daar interessante lijnen in de geschiedenis van de wijsbegeerte; zo laat hij de invloed zien die Spinoza op Leibniz heeft uitgeoefend. Verder zal het werk die historicus goede diensten kunnen bewijzen die Spinoza's staats- en rechtsleer in een breder kader wil begrijpen. Het werk is namelijk helder geschreven en ook voor niet vak-filosofen verstaanbaar.

H. G. Hubbeling